

stay & thrive

Zadržavanje Mladih Kroz Biznis i Kulturu

Ovaj izveštaj su izradili dr Aidan Hehir i Jeta Zagragja, uz finansijsku podršku Fondacije Otvoreno društvo – Zapadni Balkan. Stavovi i mišljenja izneti u izveštaju pripadaju isključivo autorima i ne odražavaju nužno stavove Fondacije Otvoreno društvo – Zapadni Balkan.

Sadržaj

Uvod	2
Metodologija	3
Ekonomski Status Kosova	4
Migracija sa Kosova i njen Uticaj	6
Nalazi Istraživanja	11
Preporuke	18
Reference	21

Uvod

Iseljavanje mladih je jedan od najznačajnijih izazova sa kojima se suočava Kosovo.

Niske plate i ograničeni izgledi za zapošljavanje često se navode kao primarni (glavni) razlozi trenda migracije Kosova u inostranstvo. Iako su za rešavanje ovog problema neophodne povećane spoljne investicije, verujemo da na Kosovu postoji neiskorišćeni potencijal za izgradnju prosperitetnih domaćih industrija. Podsticanje i podrška lokalnim poslovnim preduzetnicima je od suštinskog značaja za stvaranje održivih radnih mesta i prosperiteta.

Kulturne mogućnosti – ili njihov nedostatak – takođe igraju ključnu ulogu u odlukama o odlasku. Kulturna živost, od sporta i muzike do pozorišta i umetnosti, sastavni je deo jačanja društvenih veza. Dinamična kulturna scena ne samo da stvara zapošljavanje i stvaranje prihoda, već i poboljšava "meku moć" zemlje na međunarodnom nivou, privlačeći investicije i turizam.

Stoga verujemo da podsticanje rasta na Kosovu zahteva dvostruki pristup: vlada mora da se fokusira na poboljšanje ekonomskih i kulturnih mogućnosti za zadržavanje mladih talenata. Naš projekat – „Ostani i Napreduj: Zadržavanje Mladih Kroz Biznis i Kulturu“ – osmišljen je da unapredi inovativne strategije kako bi se postiglo oboje.

Na osnovu intervjua, radionica i anketa identifikovali smo:

- Ključne faktore koji određuju da li mladi ljudi ostaju na Kosovu ili ga napuštaju.
- Izazovi sa kojima se suočavaju poslovni i kulturni preduzetnici i šta im je potrebno da ih prevaziđu.
- Kako vlada može najbolje da podrži preduzetnike na Kosovu.

Naš cilj u sprovođenju ovog istraživanja i pisanju ovog izveštaja je da podstaknemo preduzetništvo, predstavimo živahne kulturne i poslovne mogućnosti zemlje i generišemo pozitivan pomak kako bi mladi na Kosovu „ostali i napredovali“.

Dr Aidan Hehir

Profesor Međunarodnih Odnosa,
Univerzitet u Vestminsteru
(Westminster)

Jeta Zagragja

GID i osnivač, AnchorzUp

Metodologija

Kvantitativno i kvalitativno istraživanje prikupljeno za pisanje ovog izveštaja sastojalo se od tri faze:

1. Anketa

U februaru 2025. godine UBO Consulting je sproveo anketu – putem ličnih intervjuva uz pomoć računara – sa 250 studenata završne godine univerziteta na Kosovu sa četiri univerziteta; Univerziteta u Prištini (100 studenata), Univerziteta u Prizrenu (50 studenata), Međunarodnog Poslovnog Koledža u Mitrovici (50 studenata) i Ročesterskog Instituta Tehnologije na Kosovu (50 studenata). Anketa je sprovedena u tri faze; Prikupljanje Podataka & Tehnologija korišćenjem Kobo Toolbox-a (Kutija sa alatima); Izvršenje Istraživanja & Kontrola Kvaliteta; Analiza i Prezentacija Podataka korišćenjem SPSS-a i Microsoft Excel-a.

2. Intervjui

Tokom marta, aprila i maja 2025. godine sprovedeno je deset intervjuva; pet sa stručnjacima za kulturno preduzetništvo i pet sa stručnjacima za poslovno preduzetništvo. Svi intervjui su snimljeni i transkribovani. Kompletan lista intervjuisanih lica (sagovornika) dostupna je u odeljku Reference.

3. Radionice

U Prištini su 28. i 29. maja 2025. godine održane dve radionice – jedna sa kulturnim preduzetnicima i jedna sa poslovnim preduzetnicima. Postupci su snimljeni i transkribovani. Kompletan lista učesnika radionice dostupna je u odeljku Reference.

Administrativnu podršku i istraživačku pomoć pružili su Lorine Bajrami i Lumbardh Zagragja.

Lumbardh Zagragja

Lorine Bajrami

Ekonomski Status Kosova

Međunarodno „Pogoršanje“

Prema Svetskoj Banci, zbog niza „negativnih šokova“, „povećane trgovinske neizvesnosti“ i „povećane neizvesnosti politike“ globalna ekonomija doživljava period „pogoršanja“ (2025d, xvii). Iako se uticaj ovog pada osetio svuda, 'Zapadnobalkanska Šestorka' (ZB6)¹ je 'pokazala ohrabrujuće znake ekonomske otpornosti' (Svetska Banka, 2025a, 14).

Pozitivan Rekord Kosova

Iako se Kosovo suočava sa 'izazovnim spoljnim okruženjem' (Svetska Banka, 2025a, 85), njegova ekonomija dobro posluje (funkcioniše). Svetska Banka opisala je ekonomske performanse Kosova u 2024. godini kao "pozitivne", posebno pohvaljujući trend opadanja siromaštva, snažnu privatnu potrošnju i smanjenje inflacije. Zahvaljujući 'razboritoj fiskalnoj politici', kako fiskalni deficit tako i dug su niski (Svetska Banka, 2025a, 85). Organizacija za Ekonomsku Saradnju i Razvoj (OESR-OECD) je takođe priznala da je postignut „značajan napredak“ (2024, 19), Evropska Komisija Evropske Unije (EU) je takođe pohvalila ekonomske politike vlade Kosova kao 'razborite' (2024, 47), a Međunarodni Monetarni Fond (MMF) je izvestio da se 'očekuje da će rast Kosova ostati snažan' (2025, 1).

Zemlje ZB6 su zajedno zabeležile rast BDP-a od 3.5% u 2024. godini, rast od 0.1% u odnosu na prethodnu godinu i veći od proseka EU-a (Svetska Banka, 2025a, 14). Kao što je prikazano na Slici 1, rast BDP-a Kosova bio je najveći među zemljama ZB6 u poslednje dve godine.

Slika 1: Rast BDP-a (procenat)

Rast BDP-a (procenat)	2022	2023	2024	2025
Albanija	4.8	3.9	3.9	3.2
Bosna i Hercegovina	4.2	2.0	2.6	2.7
Severna Makedonija	2.8	2.1	2.8	2.6
Crna Gora	6.4	6.3	3.0	3.0
Srbija	2.6	3.8	3.9	3.5
Kosovo	4.3	4.1	4.4	3.8

(Svetska Banka, 2025a, 16)

U 2024. godini prosečni fiskalni deficit u ZB6 povećao se od 2023. godine za 0.7% do 2.2% BDP-a. Kosovo i Albanija su jedine zemlje koje su zabeležile poboljšanje fiskalnih bilansa, a poreski prihodi Kosova povećani su za 9.3% u 2024. godini (Svetska Banka, 2025a, 15 & 28).

Prosečna inflacija u celom ZB6 smanjila se sa 9.3% u 2023. godini na 3.3% u 2024. godini. Kao što je prikazano na Slici 2, Kosovo je zabeležilo najnižu stopu inflacije među ZB6 u 2024. godini.

Slika 2: Inflacija 2024

Srbija	Severna Makedonija	Crna Gora	Albanija	Bosna i Hercegovin	Kosovo
4.6	3.5	3.4	2.2	1.7	1.6

(Svetska Banka, 2025a, 14).

¹ Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo*, Severna Makedonija, Crna Gora, Srbija.

Kosovo je takođe jedina zemlja u ZB6 koja nije zabeležila slabiji izvoz zbog 'prigušene (usporene) ekonomske aktivnosti u EU' (Svetska Banka, 2025a, 15). Kosovo je privuklo visok nivo Stranih Direktnih Investicija, posebno u nekretnine (Svetska Banka, 2025a, 46), a Svetska Banka je opisala performanse rasta savremenih usluga na Kosovu, kao što je IT, kao "jake" i "ohrabrujuće" (Svetska Banka, 2025a, 28). OECD je opisao Kosovo kao 'regionalnog lidera' u državnim preduzećima i trgovinskoj politici (OECD, 2024, 19). Oni su pohvalili vladu zbog stvaranja 'povoljnijeg poslovnog okruženja za strane direktne investicije', napominjući da su „poboljšano upravljanje i pojačani napor za stvaranje kvalifikovane radne snage“ doveli do 'značajnog napretka u sektoru turizma' (OECD, 2024, 20).

Komisija EU-a je takođe napomenula da je vlada Kosova postigla napredak u poboljšanju 'poslovnog okruženja', ističući „Zakon o Registru Stvarnih Vlasnika“, 'pozitivne pomake u rešavanju privrednih sporova', novo zakonodavstvo o održivim investicijama i 'pojačane (intenzivirane) napore za smanjenje neformalnog sektora' (2024, 50).

MMF je takođe pohvalio 'ambiciozne strateške energetske ciljeve' vlade Kosova i njihovu posvećenost 'ostvarivanju kontinuiranog i značajnog napretka' u proširenju obnovljivih kapaciteta generisanja, smanjenju zagađenja, poboljšanju energetske efikasnosti i uključivanju u regionalnu saradnju (2025, 2).

Prepreke za Rast Kosova

Uprkos ovim pozitivnim rezultatima, Kosovo se suočava sa mnogim preprekama rastu koje su negativno uticale na njegov ekonomski učinak.

Kosovo je 2024. godine bilo jedino od ZB6 koje nije prijavilo rast stope zaposlenosti i aktivnosti (Svetska Banka, 2025a, 18). Komisija EU-a je upozorila da 'tržište rada i dalje pati od veoma niskog učešća, visoke nezaposlenosti i velikih rodni razlika (praznina)' (2024, 51). Stopa zaposlenosti na Kosovu – 36.5% – najniža je među zemljama ZB6 (Svetska Banka, 2025a, 22). Ukupna regionalna stopa nezaposlenosti ZB6 pala je na 10.1% u 2024. godini; Kosovo je, međutim, jedina zemlja koja je iskusila povećanje nezaposlenosti od 2023. godine (Svetska Banka, 2025a, 23). Stopa učešća radne snage na Kosovu neznatno je porasla na 41.6 odsto u 2024. godini, ali ostaje "značajno niska, sa velikim rodni razlikama" (Svetska Banka, 2025a, 23). Kosovo ima najveću stopu neaktivnosti u ZB6; od približno 1.1 miliona ljudi radnog doba, 461,000 (43%) je ekonomski aktivno, bilo zaposleno (89%) ili nezaposleno (11%). Većina – 613,000 (57%) – stanovništva radnog doba je ekonomski neaktivna; 66% su žene, 34% muškarci (GAP Institut, 2025, 4). Za poređenje, oko 39% globalnog stanovništva radnog doba je van tržišta rada i u okviru OECD oblasti, prosečna stopa ekonomske neaktivnosti je 26% (GAP Institute, 2025, 8).

Regionalna stopa nezaposlenosti mladih u ZB6 bila je 24.3 odsto u 2024. godini, više od dva puta od ukupne stope nezaposlenosti i 10% iznad stope EU-a (Svetska Banka, 2025a, 22). Kosovo je imalo najveću stopu nezaposlenosti mladih među ZB6 u 2023. godini (Komisija EU-a, 2024, 51), ali je do kraja 2024. godine imalo najnižu stopu (Svetska Banka, 2025a, 23).

Stopa siromaštva širom ZB6 smanjila se za skoro 3% godišnje pre 2019. godine; od tada je došlo do značajno sporijeg smanjenja (Svetska Banka, 2025a, 14). Kosovo ima najveću stopu siromaštva u ZB6 – 19.6% – iako je zamenica direktora Svetske Banke za Kosovo Džejn Sprouster predvidela da će to pasti za preko 2% u 2025. godini (Telegrafi, 2025). Niske stope učešća u radnoj snazi i zaposlenosti – posebno među ženama – i dalje deluju kao "ključna ograničenja za smanjenje siromaštva" (Svetska Banka, 2025a, 86). MMF je naveo „veliki rodni jaz“ kao jedan od glavnih 'ekonomskih i socijalnih izazova' Kosova (2025, 17). Iako je vlada sprovela nekoliko politika posebno osmišljenih za rešavanje ovog problema, uticaj je bio 'skroman' (Svetska Banka, 2025c, 1). Kosovo ima najniži prihod po glavi stanovnika među ZB6 – Slika 3 – iako se ova cifra stalno povećavala od nezavisnosti 2008. godine kada je iznosila samo 2,877.4 \$.

Slika 3: BDP po glavi stanovnika (US\$)

Srbija	Crna Gora	Albanija	Severna Makedonija	Bosna i Hercegovina	Kosovo	Prosek ZB6
13,523.7	12,935.5	10,011.6	9,310	8,957.4	7,229.4	10,327.9

(Svetska Banka, 2025e).

Komisija EU-a je napomenula da je obrazovni sistem 'potkopavan nedostatkom kvalitetnih materijala za učenje u školama, nedostatkom početne obuke i kontinuiranog profesionalnog razvoja za nastavnike i nedovoljnim brojem inspektora za procenu nastavnika' (2024, 52; vidi takođe, OECD, 2024, 21). Oni su takođe upozorili da je budžet izdvojen za istraživanje i inovacije bio 'daleko ispod' 0,7% BDP-a koji se zahteva zakonom, kritikovali su 'ograničen napredak' postignut u poboljšanju putne i železničke infrastrukture i neuspeh u diversifikaciji snabdevanja energijom, što je značilo da je energetska sektor ostao 'ključno usko grlo za ekonomski razvoj Kosova' (Komisija EU-a, 2024, 52). Dalje su upozorili da 'poreska osnovica nastavlja da se slabi brojnim poreskim izuzećima, preferencijalnim poreskim stopama i posebnim režimima' i kritikovali neuspeh vlade da stvori fiskalno nadzorno telo (2024, 47).

Svetska banka je navela da su 'nizak dinamizam firmi i pristup finansijama' ometali razvoj privatnog sektora i otvaranje radnih mesta (Svetska Banka, 2025a, 85). Komisija EU-a je slično izvestila da iako mala i srednja preduzeća (MSP) čine preko 99% registrovanih biznisa, ona imaju poteškoća u pristupu finansijama; za ovu 'prepreku rastu' okrivili su 'stroge kreditne zahteve banaka' koji imaju posebno negativan uticaj na MSP-e (Komisija EU-a, 2024, 54). OECD je izvestio da Kosovo postiže lošije rezultate od većine drugih država u ZB6 u oblastima nauke, tehnologije i inovacija, zapošljavanja, protiv korupcije i pristupa politikama finansiranja, ističući da je 'potrebno značajno poboljšanje' (OECD, 2024, 19).

OECD je takođe naveo da je vladin okvir politike o nauci, tehnologiji i infrastrukturi 'i dalje nedovoljno razvijen' i da je budžetska podrška za javna istraživanja 'značajno ispod kako zakonskih zahteva Kosova tako i prosečnog nivoa EU-a'. Ovo je negativno uticalo na sposobnost vlade da 'promoviše istraživanje i inovacije' (OECD, 2024, 21). Oni su opisali izbor i prioritizaciju projekata transportne infrastrukture kao 'zastarele', napominjući da se 'sistematske procene potencijalnih ekoloških, socijalnih ili budžetskih uticaja novih projekata retko sprovode' (OECD, 2024, 21).

Kosovo i dalje dokazuje 'veliko oslanjanje' na doznake (MMF, 2025, 45). Prema Svetskoj Banci, u 2023. godini doznake su iznosile oko 1.9 milijardi \$, otprilike 18% BDP-a Kosova, što je jedna od najviših stopa u svetu (Svetska Banka, 2024, 33 & 8). U 2024. godini, zbog 'omekšavanja tržišta rada širom Evrozone' neto doznake su smanjene kao procenat BDP-a na Kosovu (Svetska Banka, 2025a, 46), a rast priliva doznaka je bio 'skroman' (Svetska Banka, 2025a, 86). Kosovskom ekonomijom i dalje 'dominira' uslužni sektor koji obezbeđuje 46% bruto dodate vrednosti (Komisija EU-a, 2024, 53). MMF je takođe upozorio da je strana potražnja za glavnim izvozom Kosova - mineralima i metalima - 'slaba' (2025, 5).

Migracija sa Kosova i njen Uticaj

Godine 1990. bilo je 154 miliona migranata na globalnom nivou; danas ih je 304 miliona (Ujedinjene Nacije, 2025; vidi takođe, Portal za Podatke o Migraciji, 2025). Zbog uporne migracije, jedan od pet građana ZB6 sada živi u inostranstvu, a stanovništvo regiona se smanjilo za skoro 2.5 miliona u poslednjih dvadeset godina na nešto više od 16 miliona (Wankiewicz, 2024, 1). Kao što je prikazano na Slici 4, među zemljama ZB6, Albanija i Kosovo su zauzele prvo i drugo mesto i za broj migranata i za migrante kao procenat stanovništva u 2024. godini.

Slika 4: Neto Migracija ZB6 2024

	Albanija	Kosovo	Severna Makedonija	Crna Gora	Bosna i Hercegovina	Srbija	Prosek ZB6
Neto Migracija	-44,089	-22,178	-5,728	-1,686	-4,497	-8,132	-86,310
Procenat stanovništva (u 2023. godini)	1.6% (2,777,689)	1.3% (1,682,668)	0.3% (1,827,816)	0.27% (623,529)	0.14% (3,204,802)	0.1% (6,623,183)	0.51% (16,739,687)

(Svetska Banka, 2025b; Svetska Banka, 2025f)

Migracija sa Kosova

Migracija sa Kosova je konstantna od raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1992. godine.² Međutim, migracija sa Kosova nastavila se stabilnim tempom čak i nakon završetka rata 1999. godine i ponovo nakon proglašenja nezavisnosti 2008. godine; migracija se povećavala svake godine od 2000. do 2008. godine i ponovo se povećavala od 2012. do 2015. godine. Kao što je prikazano na Slici 5, neto migracija je bila negativna u poslednjih deset godina (sa mogućim izuzetkom 2020. godine). Neto emigracija u velikoj meri premašuje imigraciju; kao takva, 'strani radnici ne mogu da popune jaz radne snage' (GAP Institut, 2025, 4 -6).

Slika 5: Neto Migracija sa Kosova

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Svetska Banka	-55,524	-8,937	-5,428	-1,386	-8,829	-2,815	-38,584	-28,588	-28,754	-22,178
Agencija Kosova za Statistiku	-55,572	-8,940	-5,431	-21,402	-28,845	+2,819	-38,606	-30,888	-15,312	/

(Svetska Banka, 2025f; GAP, 2025, 5)

Procene sugerišu da skoro 800,000 Kosovara sada živi u inostranstvu; uključujući drugu generaciju migranata, ta brojka je skoro 950,000 (Svetska Banka, 2024, 16). Kao takva, skoro svaka treća osoba rođena na Kosovu živi u inostranstvu, što Kosovo čini jednom od prvih pet zemalja porekla sa najvišim stopama emigracije u svetu (Svetska Banka, 2024, 6).³

Kosovski emigranti u zemljama OECD-a su uglavnom muškarci (55%) i skoro 90% je radno sposobnog doba (Svetska Banka, 2024, 20). Muškarci se najverovatnije preseljavaju u inostranstvo zbog 'posla ili studiranja', dok žene zbog braka ili spajanja porodice (Svetska Banka, 2024, 24). Preko 50% kosovskih emigranata ima najviše niži srednji nivo obrazovanja, a među ZB6, Kosovo ima najniži procenat visokoobrazovanih migranata u zemljama OECD-a (Svetska Banka, 2024, 21). Primarne destinacije za kosovske migrante su Nemačka, Švajcarska, Austrija i Italija (Wankiewicz, 2024, 6). Više od polovine svih kosovskih migranata živi u Nemačkoj (Svetska Banka, 2024, 20).

² Svetska Banka procenjuje da je 463,273 ljudi je otišlo (napustilo) 1998. i 1999. godine (Svetska Banka, 2025f).

³ Prema Institutu GAP, broj Kosovara koji su otišli bio je 359,000, što predstavlja 22.6% stanovništva (2025, 4). Čini se da se ta cifra odnosi na Kosovo nakon sticanja nezavisnosti.

Slika 6: Sklonost ka emigraciji iz ključnih ekonomskih sektora i njihova produktivnost

	Broj zaposlenih na Kosovu	Produktivnost (u evrima)	% pojedinaca koji planiraju da emigriraju
Trgovina na veliko i malo	84,154	17,525	18.1%
Poljoprivreda, šumarstvo, i ribarstvo	11,505	61,935	2.6%
Proizvodnja	47,545	28,336	12.9%
Ugostiteljstvo i gastronomija	30,386	7,265	18.7%
Građevinarstvo	49,592	16,060	18.7%
Informisanje i komunikacije	10,927	19,024	6.5%
Zdravstvo	19,993	11,214	7.1%
Obrazovanje	38,485	8,576	7.1%
Transport i skladištenje	13,541	34,171	3.2%

(GAP, 2025, 6)

U decembru 2023. godine, anketa o sklonosti građana da emigriraju u prvom delu 2024. godine pokazala je da oko 28% građana Kosova starijih od 18 godina planirali su da emigriraju. Iako veoma visoka, cifra je bila niža od prethodnih merenja izvršenih 2007. godine (30%), 2012. godine (34%), 2014. godine (43%) i 2018. godine (59%) (GAP Institut, 2024, 4).⁴ Iako su mnogi otišli i planiraju da odu (vidi Sliku 6), podaci sugerišu da migranti sa Kosova nameravaju da odu na ograničeno vreme; 37% na šest meseci, 34% na dve godine (Svetska Banka, 2024, 17).

Terajući Faktori

Na globalnom nivou, migracija je prvenstveno podstaknuta 'rastućim i dugotrajnim sukobima unutar i između država', 'klimatskim promenama' i 'ekonomskom nejednakošću' (Međunarodna Organizacija za Migracije, 2024, 3). U slučaju Kosova – i ZB6 uopšte – ovaj potonji je primarni pokretač.

OECD napominje da, uprkos nedavnim poboljšanjima u ekonomskim i socijalnim perspektivama, 'strukturni izazovi i društveno-ekonomske teškoće nastavljaju da podstiču emigraciju iz ekonomija ZB6'. Konkretno, one ističu „visok nivo nezaposlenosti, uporedno niske plate, slabe ishode obrazovanja i nisku socijalnu sigurnost, kao i korupciju“ (OECD, 2022, 13). Isto tako, prema Svetskoj Banci, 'poslovi niske produktivnosti', 'malo kvalitetnih poslova u privatnom sektoru' i 'loši uslovi rada' su kombinovani da 'doprinesu nedostatku održivih i atraktivnih ekonomskih mogućnosti za građane na Kosovu' (2024, 24).

⁴ Destinacije za one koji su planirali da odu bile su Nemačka sa 71.4%, Švajcarska 11.7% i Austrija sa 5.3% (GAP Institut, 2024, 4).

Komisija EU-a je pripisala 'kontinuirano visoke stope emigracije' 'slabim ishodima tržišta rada'⁵ na Kosovu (2024, 51). Minimalna plata na Kosovu - 350 € - najniža je u regionu iako je najviša u pogledu njenog udela u prosečnoj plati u zemlji (Svetska Banka, 2025a, 24).

Anketa prošlih ili sadašnjih migranata iz ZB6 pokazalo je da je više od 70% preostalo za pristup, 'javnim/socijalnim uslugama, penzionim sistemima i zdravstvenim sistemima' (Svetska Banka, 2024, 25). Isto tako, izveštaj Centra za Istočne Studije izvestio je da ljudi napuštaju ZB6 jer su 'lokalne političke elite generalno nezainteresovane za podizanje demokratskih standarda, borbu protiv korupcije ili poboljšanje pravosudnog sistema i javnih usluga' (Wankiewicz, 2024, 8). Institut GAP je utvrdio da su ljudi napustili Kosovo prvenstveno zbog 'kolektivnog pesimizma' izazvanog ekonomskim teškoćama i 'političke nestabilnosti' (2024, 5).

Faktori Privlačenja

Veće plate predstavljaju značajnu atrakciju za ljude na Kosovu; prosečne bruto plate u Hrvatskoj su više nego dva puta veće nego na Kosovu, a u Nemačkoj i Austriji su sedam puta veće (Svetska Banka, 2024, 7).⁶

Pored toga, mnoge zemlje unutar EU-a doživljavaju brzo starenje stanovništva. Broj ljudi u EU-u starijih od 65 godina povećao se sa 18.3% u 2013. godini na 21.3% u 2023. godini. Ovaj pad radno sposobnog stanovništva doveo je do povećane potražnje za stranim radnicima (Svetska Banka, 2024, 23). Mnoge države EU-a su stoga posebno ciljale radne migrante u ZB6 (OECD, 2022, 13). I Austrija i Nemačka su usvojile zakone koji stvaraju mogućnosti za migraciju radne snage sa Kosova; broj kosovskih radnika u Nemačkoj povećao se sa 67,020 u 2016. na 135,870 u 2023. godini (Svetska Banka, 2024, 7 & 25).

Uticaj Migracije

Ekonomska migracija nije pojedinačno negativna; zaista, 'Strategija o Migraciji 2021-2025' vlade Kosova opisala je migraciju u inostranstvo kao 'važan stub društveno-ekonomskog razvoja zemlje' (Republika Kosovo, 2021, 6).

Emigracija može pomoći da se ublaži pritisak na tržište rada, a oni koji su se preselili u inostranstvo takođe uče nove veštine, stiču dragoceno profesionalno iskustvo i stvaraju nove – i šire – poslovne mreže. Čak i ako se ne vrate, migranti mogu pomoći svojoj domovini olakšavajući prenos znanja i postajući preduzetnici, čime stvaraju nove mogućnosti za zapošljavanje i podstiču ekonomski rast i inovacije (Wankiewicz, 2024, 9). Svetska banka je napomenila da Kosovska dijaspora ima pozitivne 'razvojne uticaje na zemlju' i izvestila '90% onih koji su migrirali u prošlom izveštaju stičući dragoceno iskustvo ili veštine' (2024, 18-19).

Međunarodna Organizacija za Migracije napominje da doznake 'nastavljaju da budu glavni izvor spoljnih finansija za zemlje sa niskim i srednjim prihodima, nadmašujući direktne strane investicije i zvaničnu razvojnu pomoć' (2024, 3). Svetska Banka je opisala doznake kao 'važnu strategiju za ublažavanje siromaštva za mnoge Kosovske porodice' i utvrdila da je 25% vlasnika poslovanja (biznisa) anketiranih na Kosovu počelo uz finansijsku podršku dijaspore (Svetska Banka, 2024, 8 & 34).

Međutim, migracija takođe stvara značajne troškove. Program Ujedinjenih Nacija za Razvoj je napomenuo da kada kvalifikovani ljudi napuste zemlju, ekonomski rast opada (2017, 1). „Odliv mozgova“, „nameće značajne ekonomske troškove Zapadnom Balkanu“ – do 3% BDP-a u nekim slučajevima – jer ove zemlje plaćaju obrazovanje ljudi koji 'kasnije doprinose BDP-u svojih odredišnih zemalja, a ne njihovom mestu porekla' (Wankiewicz, 2024, 16). U izveštaju Vestminsterskog Forum za Demokratiju procenjeno je da ukupni godišnji troškovi obrazovanja ljudi koji napuštaju Kosovo iznose između 180 i 205 miliona €, 'godišnji gubitak potencijalnog BDP-a u iznosu od oko 519 miliona €...svaki zaposliv pojedinac koji emigrira sa Kosova uzima u proseku skoro 17,000€ godišnje u budućem potencijalnom godišnjem BDP-u' (2021, 8).

⁵ 'Ishodi tržišta rada' odnose se na rezultate/uslove koje su postigli pojedinci u zaposlenju, uključujući status, plate, kvalitet posla, beneficije i napredovanje u karijeri.

⁶ Iako Institut GAP daje nižu cifru (2025, 18).

Svetska Banka je takođe napomenila da emigracija predstavlja 'značajan fiskalni gubitak za zemlju u kratkom roku' zbog 'odustajanja od potrošnje u lokalnoj ekonomiji, manje plaćenih poreza i niže produktivnosti i inovacija' (2024, 35-36). Institut GAP procenio je da svaki radnik u proizvodnom sektoru doprinosi 28,336€ ekonomske dodate vrednosti zemlji koja se gubi ako ode i upozorili da odliv mozgova smanjuje celokupnu produktivnost i uzrokuje pad plata (2024, 5-6).

Pored toga, iako doznake mogu biti korisne, one se 'obično ne usmeravaju ka produktivnim investicijama...skoro polovina (47 odsto) investicija dijasporne bila je u građevinskom sektoru, a 26 odsto bila je direktno u nekretnine' (Svetska Banka, 2024, 33-34). Doznake takođe mogu podstaći ljude da ostanu nezaposleni (OECD, 2024, 121; Svetska Banka, 2024, 36).

Emigracija takođe može 'predstavljati ozbiljne razvojne izazove' i 'stvoriti poremećaje na tržištu rada i nedostatak veština', što zauzvrat 'dovodi do manje investicija zbog toga što potencijalni investitori ne pronalaze potrebne veštine' (OECD, 2022, 3; vidi takođe, Svetska Banka, 2025a, 24). Na Kosovu je iseljavanje uglavnom mladih ljudi stvorila jaz na tržištu rada koji je "izuzetno teško popuniti" (GAP Institut, 2024, 9). Ovo je posebno očigledno u sektorima kao što su zdravstvo, obrazovanje, informaciona i komunikaciona tehnologija, građevinarstvo, trgovina na malo, ugostiteljstvo, poljoprivreda i ruralni razvoj (OECD, 2024, 205; GAP Institut, 2025, 5 & 10). Svetska Banka je napomenula da Kosovo ima samo 170 lekara na 100,000 stanovnika, najniže u regionu i daleko ispod proseka EU-a (Svetska Banka, 2024, 35; vidi takođe, Republika Kosovo, 2021, 14).

Pored toga, Svetska Banka procenjuje da 50% muških emigranata i više od 40% ženskih emigranata sa Kosova radi na niskokvalifikovanim poslovima, čime se podrivaju potencijalne koristi od prenosa znanja migracije (Svetska Banka, 2024, 26). Oni koji se vrate na Kosovo takođe imaju značajno veće šanse da budu nezaposleni od onih koji su ostali (Svetska Banka, 2024, 31).

Dugi niz godina migracija iz ZB6 bila je kompenzovana visokim stopama nataliteta, ali to više nije slučaj (vidi Sliku 7). Kao rezultat niske stope nataliteta i migracije 'demografska budućnost regiona izgleda sumorno', a UN procenjuju da će se stanovništvo regiona smanjiti za dodatnih 3 miliona do 2050. godine (Wankiewicz, 2024, 1). Iako tokom proteklih dvadeset godina sve zemlje ZB6 pokazuju pad stope nataliteta, 'najdramatičniji pomak se dogodio na Kosovu i u Albaniji' (Wankiewicz, 2024, 4). Kosovo tako doživljava 'značajan pad stanovništva' (Međunarodni monetarni fond, 2025, 4).

Slika 7: Pad Stanovništva ZB6

	Albanija	Bosna i Hercegovina	Kosovo	Srbija	Severna Makedonija	Crna Gora
Stanovništvo (milioni)/ godina popisa	3.1 (2001)	3.5 (2013)	1.79 (2011)	7.49 (2002)	2.03 (2002)	625,000 (2011)
Stanovništvo (milioni)/ godina popisa	2.4 (2023)	3.1 (2024)	1.58 (2024)	6.7 (2002)	1.83 (2021)	633,000 (2023)
% smanjenja populacije	-21%	- 11.4%	-11%	- 10%	- 9%	+ 1.3%

(Wankiewicz, 2024, 2-3).

Nalazi Istraživanja

Rezultati Ankete

Rezultati koji se odnose na percepciju studenata o ekonomiji Kosova bili su generalno povoljni (vidi Sliku 8). Daleko više studenata je bilo uvereno da će dobiti zaposlenje na Kosovu nakon što završe studije od onih koji nisu; isto važi i za dobijanje zaposlenja na Kosovu u vezi sa njihovom diplomom. 51% se složilo/jako složilo da će ekonomija Kosova rasti u narednih pet godina, a 48% se složilo/jako složilo da mogu zaraditi 'konkurentnu platu na Kosovu koja odgovara mojim veštinama i obrazovanju'. 47% je izjavilo da želi da ostane i radi na Kosovu nakon diplome; samo 27% je želelo da ode.

Slika 8: Percepcija o Ekonomiji Kosova

	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neutralno	Slažem se	Slažem se u potpunosti
Uveren /a sam da ću dobiti zaposlenje na Kosovu nakon što završim studije.	14%	13%	28%	33%	12%
Uveren /a sam da ću dobiti zaposlenje na Kosovu u vezi sa mojom diplomom.	12%	16%	25%	32%	16%
Verujem da će kosovska ekonomija rasti u narednih pet godina.	10%	18%	20%	39%	12%
Želeo/la bih da ostanem i radim na Kosovu nakon što završim studije.	9%	18%	25%	32%	15%
Verujem da ću morati da tražim posao van Kosova kada završim studije.	11%	22%	27%	30%	10%
Verujem da na Kosovu postoji dovoljno mogućnosti za praksu u vezi sa mojom oblašću studija.	8%	20%	25%	33%	14%
Verujem da mogu da zaradim konkurentnu platu na Kosovu koja odgovara mojim veštinama i obrazovanju.	6%	23%	23%	35%	13%
Verujem da korupcija i nepotizam utiču na mogućnosti zapošljavanja na Kosovu.	6%	19%	28%	31%	17%

Međutim, 40% se složilo/jako složilo da će morati da napuste Kosovo da bi pronašli posao, a 48% se složilo/jako složilo da korupcija i nepotizam imali su uticaj na mogućnosti zapošljavanja.

Slika 9 ilustruje faktore koji određuju da li će učenici ostati ili otići. 52% učenika je reklo da bi ih „više kulturnih događaja“ ohrabrilo da ostanu, 50% da bi ih „više mogućnosti za poslovno preduzetništvo“ ohrabrilo da ostanu. Da su ove cifre toliko visoke pokazuje da postoji velika prilika da se zaustavi iseljavanje fokusirajući se na obe ove oblasti.

Ovi rezultati takođe ističu značajnu vezanost za Kosovo;

50% se složilo/jako složilo da Kosovo obezbeđuje dobru ravnotežu između posla/života;

55% se složilo/jako složilo da na Kosovu postoji 'jak osećaj zajednice i pripadnosti';

56% je imalo 'jaku emocionalnu vezanost za Kosovo';

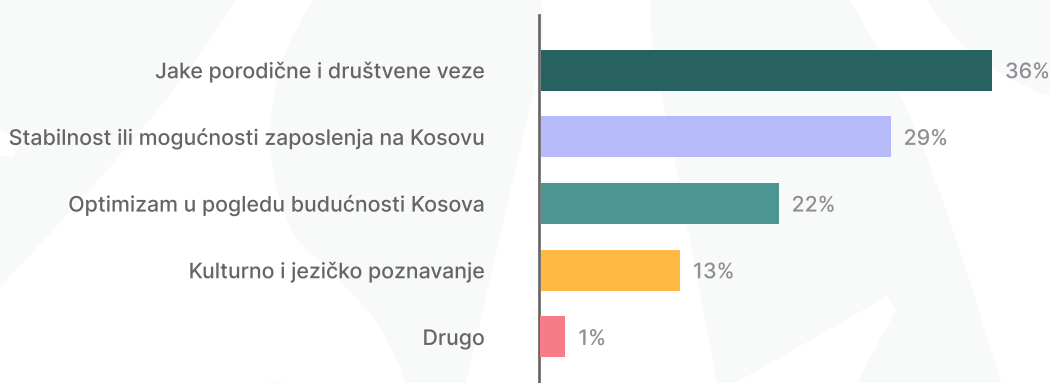
60% je reklo da oseća 'osećaj odgovornosti da doprinese razvoju Kosova'.

Slika 9: Razlozi za Ostanak na Kosovu

	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neutralno	Slažem se	Slažem se u potpunosti
Više poslovnih preduzetničkih mogućnosti bi me ohrabrilo da ostanem na Kosovu.	3%	16%	32%	36%	14%
Više kulturnih događaja bi me podstaklo da ostanem na Kosovu	5%	11%	33%	39%	13%
Većina mojih prijatelja veruje da će morati da potraže posao van Kosova.	2%	23%	31%	32%	13%
Verujem da će se politička nestabilnost na Kosovu pogoršati u narednih pet godina.	4%	15%	31%	38%	12%
Verujem da će se pretnje po bezbednost Kosova povećati u narednih pet godina.	6%	21%	28%	35%	10%
Blizina porodice je važan razlog za ostanak na Kosovu.	2%	10%	28%	29%	30%
Osećam snažnu emotivnu vezanost za Kosovo koja me tera da želim da ostanem.	3%	14%	27%	32%	24%
Osećam odgovornost da doprinesem razvoju Kosova.	2%	18%	21%	36%	24%
Verujem da Kosovo pruža snažan osećaj zajedništva i pripadnosti.	2%	22%	21%	37%	18%
Verujem da Kosovo pruža dobru ravnotežu između posla i privatnog života.	3%	19%	28%	24%	16%
Vidim budućnost za sebe i svoju porodicu na Kosovu.	2%	25%	21%	31%	20%

Najpopularniji razlog zbog kojeg bi studenti ostali na Kosovu – prikazan na Slici 10 – bile su 'jake porodične ili društvene veze' (36%) koje ponovo pokazuju emocionalnu vezanost za Kosovo.

Slika 10: Ako planirate da ostanete na Kosovu, koji je glavni razlog iza vašeg izbora?

Međutim, dok se 51% složilo/jako složilo da 'vide budućnost za mene i moju porodicu na Kosovu', bilo je dokaza da postoje strahovi; 45% se složilo/jako složilo da će se 'pretnje bezbednosti Kosova povećati u narednih pet godina', a 50% se složilo/jako složilo da će se 'politička nestabilnost na Kosovu pogoršati u narednih pet godina'.

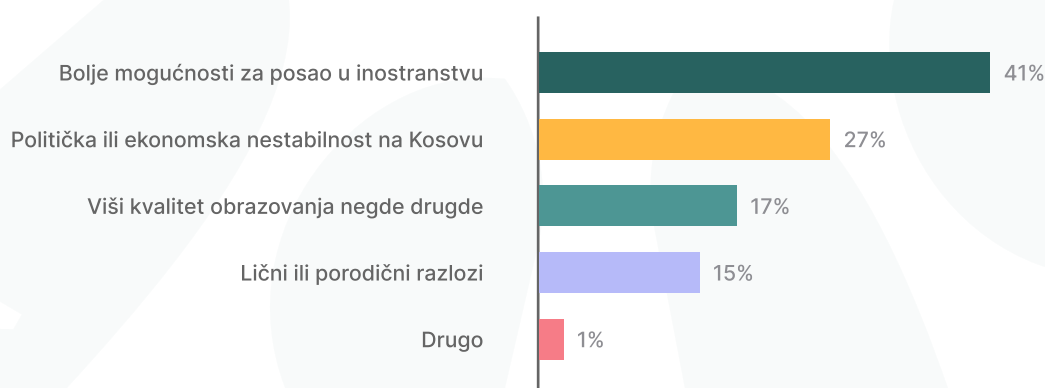
Rezultati prikazani na Slici 11 pokazuju da studenti veruju da su karijere u inostranstvu privlačnije.

Slika 11: Percepcija o Zapošljavanju Van Kosova

	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neutralno	Slažem se	Slažem se u potpunosti
Verujem da ću pronaći bolje karijerne mogućnosti van Kosova.	7%	20%	27%	31%	15%
Vidim veće mogućnosti za profesionalni rast i napredovanje u karijeri van Kosova.	6%	14%	32%	32%	16%
Verujem da ću postići viši životni standard van Kosova.	3%	20%	31%	29%	17%
Verujem da ću zaraditi veću platu ako radim van Kosova.	4%	9%	35%	32%	20%
Želim da iskusim novu kulturu i način života van Kosova.	4%	23%	31%	24%	18%
Verujem da druge zemlje nude više mogućnosti mladim stručnjacima.	2%	14%	28%	36%	18%
Verujem da Kosovo još uvek ne pruža dovoljnu podršku profesionalcima u mojoj oblasti.	3%	22%	30%	29%	15%

Ovi rezultati – koji se takođe ogledaju u činjenici da su 'bolje mogućnosti zapošljavanja u inostranstvu' bile glavni razlog za napuštanje Kosova prikazani na Slici 12 – nisu iznenađujući i odražavaju širu percepciju unutar Kosova; međutim, da li je to zaista tačno, razmatra se u sledećem odeljku.

Slika 12: Ako planirate da napustite Kosovo, koji je glavni razlog za vašu odluku?

Ali pored toga, kada se ove cifre na slici 12 posmatraju zajedno sa onima na Slici 8, jasno je da, iako studenti na Kosovu veruju da će imati bolje karijere u inostranstvu, većina i dalje želi da oстане na Kosovu.

Rezultati koji se odnose na preduzetništvo na Kosovu ponovo sugerišu (ukazuju) na to da postoji realna prilika za stvaranje uslova koji će podstaći mlade ljude da ostanu.

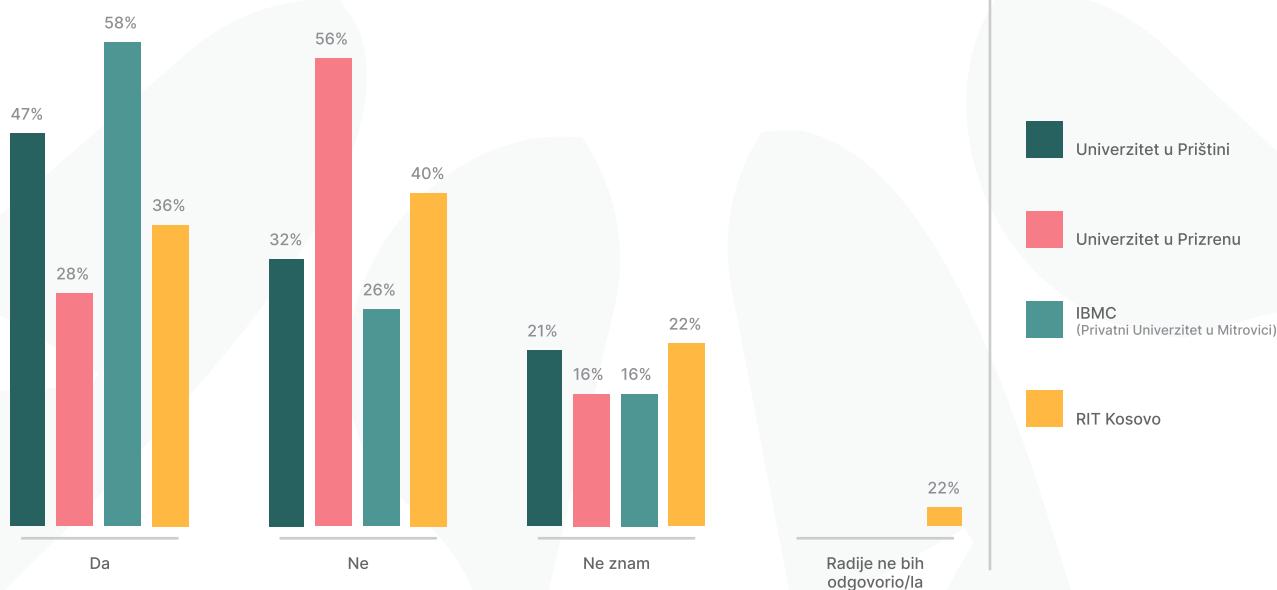
Slika 13: Preduzetništvo na Kosovu

	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neutralno	Slažem se	Slažem se u potpunosti
Verujem da Kosovo ima prosperitetnu zajednicu preduzetnika.	13%	13%	31%	36%	7%
Znam za mnoge uspešne preduzetnike sa Kosova – i sa sedištem na – Kosovu.	10%	11%	36%	34%	8%
Verujem da Kosovo treba da učini više kako bi promovisalo svoje uspešne preduzetnike na domaćem i međunarodnom nivou.	9%	17%	25%	35%	14%
Verujem da Kosovo pruža dovoljno mogućnosti za preduzetnike.	10%	22%	33%	27%	8%
Više poslovnih preduzetničkih mogućnosti bi me ohrabrilo da ostanem na Kosovu.	7%	12%	27%	38%	16%
Više mogućnosti za kulturno preduzetništvo bi me ohrabrilo da ostanem na Kosovu.	7%	19%	30%	31%	12%

54% se slaže/jako slaže da bi ih više mogućnosti za poslovno preduzetništvo i 43% da bi više mogućnosti za kulturno preduzetništvo ohrabrilo da ostanu. 49% veruje da Kosovo 'treba da učini više da promoviše svoje uspešne preduzetnike', dok samo 35% veruje da na Kosovu ima dovoljno mogućnosti za preduzetnike, samo nešto više od 32% koji to ne veruje.

Ukupno, 43% učenika je reklo da bi razmislilo o odlasku sa Kosova, 37% je reklo da ne bi (bez značajne rodne razlike). Od četiri univerziteta, studenti sa Međunarodnog Poslovnog Koledža u Mitrovici su najverovatnije razmišljali o odlasku (napuštanju) – 58% je reklo da, 26% je reklo ne – dok su studenti na Univerzitetu u Prizrenu najmanje verovatno razmatrali odlazak, 26% da, 56% ne (vidi Sliku 14). Što se tiče destinacija, 46% onih koji su želeli da odu želeli su da odu u Nemačku, 20% u Švajcarsku i 10% u SAD.

Slika 14: Da li biste razmislili o odlasku sa Kosova da biste radili u inostranstvu? Po univerzitetu

Intervjui i Radionice

Tokom intervjuja i radionica učesnici su naglasili niz ključnih pitanja; ona su tematski uređena u nastavku.

Zadržavanje Mladih

Mnogi su napomenuli da su mladi na Kosovu veoma tehnički snalažljivi, govore mnoge jezike i imaju 'zaista radoznao mentalitet naprednog razmišljanja' (Intervju 5). Oni su, dakle, značajna imovina (prednost) koju Kosovo mora da radi da je zadrži.

Razlozi navedeni za odlazak mladih bili su njihovo uverenje da će zaraditi veće plate i pronaći bolje mogućnosti za posao u inostranstvu. Vizna liberalizacija je to podstakla, ali broj onih koji su kao rezultat toga otišli 'nije bio ni približno onoliko koliko smo se plašili' (Intervju 6).

Mladi ljudi – 'odgajani na društvenim medijima' – imaju ciljeve koji „nisu uvek utemeljeni u stvarnosti“. Oni imaju 'drugačiju kulturu [i] drugačija očekivanja', a to je posebno slučaj u pogledu plata (Intervju 6); 'mladi ljudi danas imaju mnogo veća očekivanja čak i za posao na početnom nivou kada je u pitanju plata' (Intervju 7). Oni 'očekuju da će odmah imati veliku platu' (Intervju 8) i ovaj 'ogroman problem' (Intervju 7) doprinosi tome da napuste preduzetničke karijere kako bi zaradili veće plate u inostranstvu ili u lokalnim 'ambasadama ili međunarodnim agencijama' (Intervju 8). Neki su napomenuli da su uspjeli da zadrže zaposlene 'povećanjem plata', ali i stvaranjem radnog okruženja koje omogućava 'zaposlenima da budu srećni' (Intervju 10).

Mnogi su imali nerealnu 'sliku Evrope'; iako misle da će 'pronaći sjajne poslove', oni zapravo imaju 'bolje mogućnosti ovde' (Intervju 8). Napuštanje Kosova je stoga viđeno kao loš izbor karijere; na Kosovu postoji više mogućnosti za napredovanje u karijeri nego u EU, ali 'mladi ljudi ne prepoznaju u potpunosti tu prednost'. Umesto da 'samo ostanu zaposleni u inostranstvu', ostanak na Kosovu omogućava mladim ljudima da se 'brzo uzdignu' i 'eksperimentišu', od kojih oba imaju 'ogromnu vrednost' (Intervju 6). Mnogi koji su otišli, vratili su se jer je 'sve bilo skuplje, način života stresniji' i nedostajali su im porodica i prijatelji. Kao rezultat toga, dok su 'plate bile veće' u inostranstvu, 'oni nisu pronašli ono što su očekivali' – nisu uzeli u obzir veće poreze, kiriju i ukupne troškove života – i vratili se (Intervju 6).

Takođe je napomenuto da je „veća poteškoća“ od migracije „zadržavanje talenta koji sam obučio“. Mnogi zaposleni su mogli biti zaposleni samo sa skraćenim radnim vremenom; kao rezultat toga, 'rade dva ili tri posla sa skraćenim radnim vremenom, a ne se fokusiraju samo na jednu stvar' (Intervju 4). Kada se pojavi radno mesto sa punim radnim vremenom, oni ga zauzimaju i tako dva binzisa gube obučenog zaposlenog. Pored toga, sve veći prelazak na rad na daljinu 'definitivno je uticao na nas' (Intervju 5); mladi ljudi na Kosovu sada mogu da rade za stranu kompaniju koja plaća veću platu ne napuštajući Kosovo.

Iako postoji dovoljno mogućnosti za one koji žele da naporno rade, na Kosovu takođe ostaje kultura da je 'dovoljno dobro dovoljno dobro' (Intervju 5), što može ometati dinamizam i ambiciju. Kulturno okruženje Kosova teži da vrednuje stabilnost i bezbednost iznad ambicije i preuzimanja rizika. Deca se retko podstiču (ohrabruju) da razviju praktične veštine, istraže svoja interesovanja kroz iskustva iz stvarnog sveta ili da se zaposle sa skraćenim radnim vremenom. Razgovori o planiranju karijere, samorazvoju ili izgradnji veština van škole uglavnom su odsutni u porodičnim okruženjima. Ovaj dobronamerni pristup može ostaviti mlade ljude nespreme za realnost tržišta rada. Kao rezultat toga, mnogi diplomiraju bez radnog iskustva, preduzetničkog načina razmišljanja ili lične inicijative. Doznake koje je poslala dijaspora takođe su podržale one koji 'nisu spremni' da rade, čime su doprineli visokim ciframa nezaposlenosti, ali 'nije da nema dovoljno posla' (Intervju 10). Mnogi mladi ljudi stoga 'moraju sami da preuzmu više inicijative' kako bi pronašli posao i nastavili razvoj karijere (Intervju 1).

Brojni intervjuisani su napomenuli da je zbog toga što mladi ljudi sada mogu da putuju i doživljavaju novi način života 'meni je proširen' (Intervju 8). Napuštanje Kosova 'nije nužno loša stvar' jer im je pružilo priliku da nauče nove poslovne veštine i iskuse kako se kultura proizvodi i promovise u inostranstvu, od čega ima korist Kosovo kada se oni vrate (Intervju 4).

Preduzetnička Kultura Kosova

Napomenuto je da Kosovo ima jedinstvenu inovativnu preduzetničku kulturu koju karakterišu otpornost, inicijativa i nezavisnost. Poslovni preduzetnici 'uzimaju stvari u svoje ruke i obavljaju stvari' (Intervju 5), dok kulturni preduzetnici 'proizvode svoje stvari. Ne čekaju nužno na validaciju... ne čekaju da im ljudi kažu da li mogu' (Intervju 3).

Ovaj samopouzdati pristup „odozdo prema gore“ pripisan je stavu koji se gajio tokom 1990-ih kada je zajednica Kosovskih Albanaca morala da stvori paralelni sistem suočena sa državnim ugnjetavanjem. To je u nama probudilo „instinkt da pronađemo način da radimo stvari sami“; iako je to bilo korisno na mnogo načina, to je takođe značilo da postoji „tendencija da se pronađe način da se završe projekti računajući na sebe i svoje prijatelje“, a ne da se pristupi bespovratnim sredstvima dostupnim na domaćem i međunarodnom nivou (Intervju 9). Većina studenata je rekla da bi ostala na Kosovu kada bi bilo više vidljivih mogućnosti za pokretanje ili rast biznisa, ali veruju da je tim mogućnostima teško pristupiti ili jednostavno ne postoje, uglavnom zato što se ne promovišu ili ne čine vidljivim javnosti.

Postoji sveprisutna percepcija da su preduzetničke karijere 'rizičnije' i kao rezultat toga 'ljudi traže posao u javnom sektoru...jer je bezbedan' (Intervju 5). Praktična manifestacija toga je da su banke mnogo spremnije da daju kredite i hipoteke onima koji rade u „sigurnim“ karijerama. Kao rezultat toga, 'nedostaje nam dovoljno preduzetnika koji su dovoljno hrabri da nastave tim putevima' (Intervju 6). Šira kultura jača način razmišljanja, gde se strahuje od neuspeha, a isprobavanje nečega novog vidi se kao rizično, a ne kao prilika za učenje.

Mnogim preduzetnicima 'nedostaje znanje koje im je potrebno' jer je „poslovanje na Kosovu zaista počelo tek oko 2000. godine; još uvek smo u fazi učenja. Nismo dostigli nivo zrelosti na kojem možemo reći da imamo poslovnu ekspertizu koja se prenosi među generacijama' (Intervju 6). Kada kosovski preduzetnici nastoje da se prošire regionalno, oni se takmiče sa drugima sa '30-50 godina [iskustva] u poslu' (Intervju 10).

Kosovu takođe nedostaju poslovni 'ekosistem', 'investiciona kultura' i stručnjaci za pružanje saveta (Intervju 6). Takođe je napomenuto da je fokus medija na Kosovu pretežno 'na politici...bez obzira na loše stvari koje se dešavaju u tom trenutku', a ne na uzbudljivim preduzetničkim inicijativama. Kosovo takođe nema novine koje se fokusiraju samo na 'poslovanja i poslovne mogućnosti' (Intervju 5).

Mnogi su kritikovali obrazovni sistem Kosova; previše dece u pretrpanim učionicama 'samo uči stvari napamet' i ne ohrabruju se da od samog početka neguju 'preduzetnički način razmišljanja' (Intervju 5). Isto tako, nedovoljan je fokus na podučavanje umetničkih veština i nedostaju odgovarajući materijali. Sistem je opisan kao 'ne baš vrlo dobro organizovan i nije kompatibilan sa našim potrebama i vrstom posla koji radimo ovde' (Intervju 8). Postoji nepovezanost između onoga što obrazovni sistem pruža i onoga što tržište rada zahteva. Univerziteti nastavljaju da nude zastarele nastavne planove i programe, proizvodeći diplomce sa diplomama koje imaju malu praktičnu vrednost i ograničeno angažovanje u novim oblastima kao što su nauka o podacima, veštačka inteligencija i digitalna komunikacija. Mnogi su pomenuli značajne praznine u nastavnom planu i programu koje se posebno odnose na tehnologiju, proizvodnju, upravljanje, zvučni inženjering, dizajn osvetljenja, upravljanje scenama, umetnost i muziku. Privatne institucije pokušavaju da popune ove praznine nudeći inovativnije programe, ali dopiru samo do malog dela studentske populacije.

Zbog nedostatka odgovarajuće obrazovne 'infrastrukture na Kosovu' preduzetnici 'moraju da izgrade vrstu ljudi' koja se zahteva nakon njihovog zapošljavanja (Intervju 10). Pojedinci imaju kvalifikacije, ali 'oni nisu spremni za stvarnu radnu ulogu' jer praktično iskustvo nije bilo deo njihovog obrazovanja (Intervju 6). Većina studenata nije svesna poslovnih prilika na Kosovu, jer se preduzetništvo ne promovise u školama i na univerzitetima, a priče o uspehu ostaju neviđene; više bi trebalo učiniti da se do mladih dođe putem društvenih medija, a ne putem veb sajtova.

Postojeća Vladina Podrška

Postojao je široko rasprostranjen konsenzus da vlada nije učinila dovoljno da podrži preduzetnike, od kojih se većina „bori“, i ne samo finansijski (Intervju 3). Preduzetničko preduzeće ‘zahteva mnogo hrabrosti i mnogo truda’, ali zato što preduzetnici ‘moraju da urade skoro sve sami’ mogu da postanu demotivisani i iscrpljeni (Intervju 5). Mnogi potencijalni preduzetnici se osećaju nepodržanim i odlučuju da odu u potrazi za boljim okruženjem.

Neki su tvrdili da se poslovni preduzetnici ne poštuju; ‘vlada ne vidi preduzetnike kao partnere...oni ih vide kao krave muzare’ (Intervju 10). U drugim zemljama postojao je ‘veoma poslovno orijentisan način razmišljanja’, ali na Kosovu ‘to zapravo nije slučaj. To je više kao “mi smo tu da vas oporezujemo”’ (Intervju 5). Vlada je prečesto bila preokupirana ‘boreći se politički’ i ‘nije fokusirana na poslovno preduzetništvo’ (Intervju 10). Fokus vlade je ‘sve o politici, vrlo malo o ekonomiji’ i treba da se prebaci na ‘način razmišljanja koji stavlja razvoj i biznise na prvo mesto’, kao što je u Estoniji (Intervju 5).

Što se tiče kulture, do nedavno vlada ‘uopšte nije ulagala u tom pravcu’; dok su bili ‘ponosni’ što su videli da lokalni umetnici uspevaju, ‘nije da su to posebno podržavali’ (Intervju 8). Vlada izabrana 2021. godine bila je, tvrdilo se, svesnija ekonomskih koristi kulturnog preduzetništva i Ministarstvo Kulture je uložilo više što ‘ima dobar uticaj na stvaranje mogućnosti za mlade’ (Intervju 8). Ova ‘pozitivna promena’ se manifestovala u dodeli većih i dužih bespovratnih sredstava koja ‘obebeđuju stabilnost i omogućavaju vam da razmišljate dugoročnije’ (Intervju 7). Međutim, većina kulturnih preduzetnika izjavila je da ‘nema mnogo prostora’ za održavanje izložbi, održavanje radionica, probe i nastupe (Intervju 9). To je posebno bilo vidljivo u Prištini gde se ‘kulturni prostori umesto širenja smanjuju’ (Intervju 8).

Brojni intervjuisani su napomenuli da, iako ‘na vrhu postoji neka vizija’, mnogi koji rade u birokratiji nisu dovoljno kvalifikovani i stvaraju nepotrebne ‘prepreke’ (Intervju 8 & 2). Retko se “zapravo bave onom što postoji” i nisu u skladu sa potrebama preduzetnika (Intervju 3). Mnogi u vladi jednostavno ‘ne razumeju realnost biznisa i ekonomije’. Proces osnivanja kompanije na Kosovu opisan je kao ‘super smešan, potrebno je toliko vremena’, dok se međunarodni biznisi koji žele da investiraju na Kosovu takođe suočavaju sa nepotrebno komplikovanim pravnim procesom (Intervju 5). Javni i privatni sektori na Kosovu takođe su opterećeni krutim sistemima LjR-a, što zapošljavanje i otpuštanje čini višemesečnim birokratskim procesom. To dovodi do zadržavanja zaposlenih koji ne rade kako treba i obeshrabruje aktivnu optimizaciju talenata. Štaviše, većina kompanija ne nudi interne razvojne puteve, ostavljajući ambiciozne zaposlene bez motivacije ili mogućnosti za rast. Prilikom dodeljivanja poslovnih grantova Ministarstvo Trgovine se ‘uvek fokusira na startapove’, a ne na već etablirane kompanije koje imaju znanje, iskustvo i tržište (Intervju 10).

Isto tako, mnogi kulturni preduzetnici su pomenuli da je proces podnošenja zahteva za finansiranje ‘naporan’ (Intervju 3). ‘Veoma težak i dugotrajan’ proces mogao bi biti značajno “racionalizovan” sa manje papirologije i reorganizovan tako da se sredstva raspodeljuju na period od 12 meseci; trenutno, nagrade se dodeljuju u junu ili julu i novac se mora potrošiti do kraja kalendarske godine (Intervju 4). Pored toga, postoji i nedostatak transparentnosti u pogledu toga ko donosi odluke o finansiranju i na osnovu čega.

Kulturna preduzetnička dostignuća Kosova promovišu ‘nezavisno’ sami umetnici, a ne vlada (Intervju 3). Stoga postoji ‘puno prostora za poboljšanje’ u smislu promotivnih aktivnosti vlade u inostranstvu koje bi trebalo da se fokusiraju na stvaranje više mogućnosti za [umetnike] da se predstave i putuju’. To bi ‘doprinelo ne samo zapošljavanju...već i povećanju svesti o tome šta se ovde dešava i promovisanju drugačije vizije o tome šta Kosovo znači’ (Intervju 7).

Isto tako, poslovni preduzetnici kritikovali su napore vlade da promoviše ekonomska dostignuća i mogućnosti Kosova. Postojala je potreba za većim ‘političkim priznanjem na lokalnom nivou kako bi ljudi mislili da se nešto dešava’ i podstakli lokalne investitore. Napomenuto je da ‘mnoštvo zemalja širom sveta promoviše ono što njihova zemlja može da učini za njih. A mi nemamo ništa slično tome. Pa kako privlačite kompanije da dođu ovde?’ (Intervju 5). Da bi privuklo strane investicije, Kosovo mora da razvije ‘jače veze sa spoljnim svetom’. Vlada bi trebalo da kopira model usvojen u Albaniji i imenuje ‘posvećene ljude...koji zapravo grade dugoročne odnose između poslovanja na Kosovu i poslovanja u inostranstvu’. Preduzetnički uspeh na Kosovu ‘treba promovisati na globalnom nivou’ (Intervju 6).

Preporuke

Kao što je navedeno u ovom izveštaju, migracija u inostranstvo predstavlja značajnu pretnju za budućnost Kosova. Prepoznajući ovo, vlada Kosova je posvećena 'rešavanju dugoročnih društveno-ekonomskih izazova zemlje, koji deluju kao pokretači migracije' (Republika Kosovo, 2021, 7).

Naše istraživanje je pokazalo da Kosovo ima mnogo toga na šta treba da bude ponosno; uprkos veoma izazovnom međunarodnom kontekstu, ekonomija Kosova je relativno zdrava; Kosovo se može pohvaliti širokim spektrom prosperitetnih i uzbudljivih preduzetničkih inicijativa kako u biznisu tako i u kulturi; mladi ljudi na Kosovu su generalno oduševljeni svojom zemljom i hvale se nizom osobina i veština koje ih čine atraktivnom radnom snagom i za domaće i za strane zaposlene.

Međutim, takođe smo identifikovali da ostaju značajni izazovi i prepreke. Rešavanje ovih izazova je od suštinskog značaja ako Kosovo želi da smanji iseljavanje i obezbedi buduću prosperitet.

Rekomandimet ekzistuese

Iako je ekonomija Kosova dobro poslovala, verovatno će se naći pod značajnim pritiskom u narednim godinama. Kosovo i ZB6 kao celina ostaju 'zahvaćeni višestrukim izvorima neizvesnosti' (Svetska Banka, 2025a, 14). MMF je upozorio da će 'usporavanje u velikim evropskim ekonomijama', 'veće trgovinske barijere' i 'intenziviranje geopolitičkih sukoba' imati za posledicu 'poremećaja tokova spoljnog finansiranja, tržišta robe, turizma, lanaca snabdevanja i stranih direktnih investicija... što će rezultirati strožim finansijskim uslovima i većom inflacijom' (2025, 7). Naravno, ako ekonomija Kosova posrne, to će dovesti do povećanja iseljavanja.

Brojne nacionalne i međunarodne studije dale su preporuke o tome kako ojačati ekonomiju Kosova – i baviti se izazovom iseljavanja i njenim povezanim uticajem – koje su naglasile potrebu za podrškom preduzetništvu. Svetska Banka je savetovala da za povećanje produktivnosti i postizanje dugoročnog rasta, Kosovo mora da stvori 'povoljnije okruženje za razvoj privatnog sektora' (Svetska Banka, 2025a, 85). Govoreći u Prištini u januaru 2025. godine, Zamenik Menadžera Svetske Banke za Kosovo predložio je da Kosovo mora 'preći na model konkurentnog ekonomskog rasta koji stvara više i kvalitetnija radna mesta za sve građane Kosova'. Ona je savetovala da Kosovo pređe na 'konkurentniji model ekonomskog rasta' koji uključuje 'prelazak sa ekonomije zasnovane na potrošnji na ekonomiju koja je više fokusirana na proizvodnju i inovacije, podržanu većim izvozom i raznovrsnijom proizvodnom bazom' (Telegrafi, 2025).

MMF je takođe preporučio da Kosovo 'pređe sa rasta koji se finansira doznakama, zasnovanog na potrošnji, na konkurentnu izvozno orijentisanu alternativu, podržanu ulaganjem u proizvodni kapacitet i ljudski kapital' (2025, 46). OECD je preporučio da Kosovo – i zaista svi ZB6 – 'dodatno poboljšaju poslovno okruženje kako bi stimulisali preduzetništvo i privukli investicije za otvaranje radnih mesta'. Oni su takođe predložili da bi 'smanjenje neusklađenosti veština i olakšavanje tranzicije iz škole na posao' Kosovo treba da 'proširi sisteme predviđanja veština kako bi se mladi, odrasli radnici i nezaposleni uputili u aktivnosti prekvalifikacije i usavršavanja, kao i da bolje predvidi nedostatak veština' (OECD, 2022,15). Komisija EU-a je napomenula da mnoge 'prepreke' i dalje ometaju preduzetnike, posebno napominjući da 'pristup finansijama ostaje barijera za rast mikro, malih i srednjih preduzeća' (2024, 74-75).

Stoga je jasno da je podsticanje preduzetništva ključno za zaštitu Kosova od budućeg ekonomskog pada i povećanog iseljavanja.

Preporuke

Na osnovu sprovedenih istraživanja, napredujemo sa sledećim ključnim preporukama:

Obrazovanje

- Školski nastavni plan i program treba značajno revidirati i ažurirati kako bi se osiguralo da mladi ljudi nauče znanja i veštine neophodne za takmičenje na savremenom radnom mestu.

- Škole i univerziteti treba da uključe praktičniju dimenziju u nastavni plan i program kako bi mladi ljudi mogli da steknu veštine kroz obrazovanje i praksu kako bi ih pripremili za zapošljavanje i podstakli preduzetništvo.
- Treba rešavati nedostatke koji se odnose na specifične industrijske veštine (vidi str. 19) a poslovni i kulturni preduzetnici treba da budu uključeni u identifikovanje i rešavanje ovih nedostataka.

Društveni Stavovi

- Vlada bi trebalo da podstakne preduzetništvo u celom društvu, ospori negativne stavove – posebno u bankarskom sektoru – kako prema inovacijama tako i prema preuzimanju rizika i podstakne živahniju kulturu ulaganja.
- Građane Kosova treba ohrabriti da usvoje drugačiji pristup zapošljavanju i preduzetništvu, onaj koji podstiče (ohrabruje) ambicije i inovacije.
- Vlada bi trebalo da se suprotstavi percepciji da rad u inostranstvu obezbeđuje bolje plate i izgleda za karijeru isticanjem negativnih aspekata migracije – posebno većih troškova života u inostranstvu – i boljih mogućnosti za napredovanje u karijeri dostupnih na Kosovu.

Vladina Podrška

- Vlada se mora manje fokusirati na politička svađe, a više na podršku preduzetnicima za boljitak Kosova i ohrabriti nacionalne medije da učine isto.
- Vlada treba da sprovede studiju kako bi identifikovala principe najbolje prakse koji se primenjuju u drugim zemljama i radi na sprovođenju sličnih mera na Kosovu.
- Vlada bi trebalo da pruži veću finansijsku podršku kulturnim i poslovnim preduzetnicima – kao što su poreske izuzeća, šeme finansiranja i krediti sa niskim kamatama – i da učini više na promovisanju postojećih šema.
- Vlada bi trebalo da pokrene finansijsku reformu – u konsultaciji sa poslovnim liderima – u cilju podrške biznisima; ovi bi trebalo da se fokusiraju na ispravljanje visokog oporezivanja, visokih kamatnih stopa banaka za investicione kredite, prikupljanje PDV-a u vreme uvoza pre prodaje proizvoda, komplikovane zakone o zapošljavanju i nedostatak energetske infrastrukture.
- Vladine šeme finansiranja kao za kulturne tako i za poslovne preduzetnike treba učiniti manje birokratskim, racionalizovanijim i uključiti mnogo veći aktivan angažman sa preduzetnicima kako bi bolje razumeli njihove potrebe i uslove rada.
- Vlada bi trebalo da izdvoji više sredstava za šeme obuka i mentorstva za preduzetnike, stvori više posvećenih inovacionih parkova i radi na razvoju ekosistema na Kosovu koji podržava preduzetnike.
- Vlada bi trebalo da obezbedi više prostora – kancelarija, zgrada itd. – za kulturne preduzetnike za održavanje izložbi, održavanje radionica, probe i nastupe, stvaranje specijalizovanog fonda za finansiranje prostora i uspostavljanje šeme boravka na studio za umetnike.
- Vlada bi trebalo da poveća napore za obezbeđivanje stranih investicija na Kosovu, pojednostavi proces osnivanja biznisa na Kosovu i olakša dijaspori Kosova da ulaže u preduzetništvo na Kosovu.

Promovisanje

- Kulturna i poslovna preduzetnička dostignuća i mogućnosti Kosova treba promovisati u školama kako bi se inspirisali mladi da ostanu na Kosovu.

- Vlada bi trebalo da uloži znatno više vremena i novca za promovisanje kulturnih i poslovnih preduzetničkih dostignuća i mogućnosti Kosova na međunarodnom nivou kako bi povećala strane investicije i pohvalila se međunarodnom reputacijom Kosova.
- Spoljno promovisanje mora uključivati korišćenje kosovskih ambasada u inostranstvu i njegovu veliku dijasporu; obe mogu igrati ključnu ulogu u povećanju međunarodne svesti o kulturnim i poslovnim mogućnostima na Kosovu i istovremeno povećati "meku moć" Kosova.
- Vlada bi trebalo da učini više na uspostavljanju rezidencija za razmenu za kulturne i poslovne preduzetnike kako bi poboljšala međunarodni angažman sa Kosovom i omogućila kosovskim preduzetnicima da steknu vredne veštine i iskustva u inostranstvu.

Ako Kosovo želi da održi zdrav ekonomski rast i smanji migraciju mladih, mora da podrži preduzetništvo; verujemo da će sprovođenje ovih preporuka postići ovaj cilj.

Reference

Intervjui

Intervju 1

Aziz Peja
(Upravni Direktor u Royal Medical Hospital)
20 mart 2025

Intervju 3

Aulone Kadriu
(Kosovo 2.0)
9 april 2025

Intervju 5

Arben Zeqiri
(Potpredsednik u Radix-u)
17 april 2025

Intervju 7

Ajete Kerqeli
(Suosnivačica i Menadžerka za Razvoj Fondacije 17)
22 april 2025.

Intervju 9

Tomor Kuci
(Muzičar/Predavač Audio Produkcije)
25 april 2025

Intervju 2

Xhevdet Rexhepi
(Osnivač i GID u Viva Fresh)
8 april 2025

Intervju 4

Artrit Bytyci
(Osnivač StoryLab-a)
9 april 2025

Intervju 6

Hana Qerimi
(GID u StarLabs i Shkolla Digjitale)
17 april 2025.

Intervju 8

Jeton Neziraj
(Direktor Qendra Multimedia)
24 april 2025

Intervju 10

Kujtim Gjevori
(GID u SCAMPA/Upravljački Partner u Powerpack Kosovo LLC)
15 maj 2025

Radionice

28. maj, 2025. godine, Hotel Sirius, Priština

Ylber Havolli (Defy Them)
Luzim Hoti (7Arte)
Gani Jakupi (GRAN Fest)

29. maj, 2025. godine, Hotel Sirius, Priština

Shqipe Abazi (CINTANA-ASU ALLIANCE)
Valton Ajeti (Eurosig)
Zanfina Raja (Myelin OPS)
Hana Bacaj (UBO Consulting)
Kosovare Alaj Bajrami (ISA Consulting Group)
Genc Buca (Lura Agroturizem)
Blendrit Elezaj (Tactica)
Besa Gjonbalaj Gashi (Rrota)
Arita Panxha (Chester Group)
Kushtrim Puka (Promnestria)

Fisnik Pula (Mikkena)
Muavi Rexhepi (Borek)
Alban Sahiti (Tenton)
Gent Shala (GS Consulting)
Arian Vranica (Oda Ekonomike)
Arben Zeqiri (Radix)
Besim Gerguri (UKAlbanians.net)
Leart Zogjani (SKINS Agency)
Zana Tabaku (Appdec)

Bibliografija

- EU Commission (2024) 'Kosovo 2024 Report', SWD (2024) 692 final, October 30, https://enlargement.ec.europa.eu/kosovo-report-2024_en
- GAP Institute (2024) 'Propensity to Emigrate from Kosovo Following Visa Liberalization', January, <https://www.institutigap.org/publications?publicationYear=2024>
- GAP Institute (2025) 'Emigration and the Labor Market in Kosovo: The Untapped Potential of the Inactive Workforce', April, <https://www.institutigap.org/news/3461>
- International Monetary Fund (2025) 'Republic of Kosovo', May 21, <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2025/05/21/Republic-of-Kosovo-Fourth-Reviews-Under-the-Stand-By-Arrangement-and-the-Arrangement-Under-567057>
- International Organization for Migration (2024) 'Global Appeal 2025', <https://www.iom.int/msite/global-appeal-2025/>
- Migration Data Portal (2025) 'Migration and Human Mobility: Key Global Figures', <https://www.migrationdataportal.org/resource/key-global-migration-figures>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2022) 'Labour Migration in the Western Balkans: Mapping Patterns, Addressing Challenges and Reaping Benefits', https://www.oecd.org/en/publications/labour-migration-in-the-western-balkans_af3db4f9-en.html
- Organization for Economic Co-operation and Development (2024) 'Western Balkans Competitiveness Outlook 2024: Kosovo', June 26, https://www.oecd.org/en/publications/western-balkans-competitiveness-outlook-2024-kosovo_ff74ae0e-en/full-report.html
- Organization for Economic Co-operation and Development (2024) 'Western Balkans Competitiveness Outlook 2024: Kosovo', June 26, https://www.oecd.org/en/publications/western-balkans-competitiveness-outlook-2024-kosovo_ff74ae0e-en/full-report.html
- Republic of Kosovo (2021) 'Strategy on Migration 2021-2025', <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mpb.rks-gov.net/Uploads/Documents/Pdf/EN/378/Strategy-on-Migration-2021-2025-anglisht.pdf>
- Telegrafi (2025) 'Kosovo is the Poorest Country in the Region', January, <https://telegrafi.com/en/kosova-vendi-varfer-ne-rajon-e-evrope-keto-jane-te-ardhurat-per-koke-banori-sipas-bb-se/>
- United Nations (2025) 'International Migration', <https://www.un.org/en/global-issues/migrationhttps://www.undp.org/publications/brain-drain-not-irreversible-human-development-viewpoint>
- United Nations Development Programme (2017) 'Brain Drain is not Irreversible', August 24, <https://www.undp.org/publications/brain-drain-not-irreversible-human-development-viewpoint>
- Wankiewicz, Paulina (2024) 'The Vanishing Balkans: The Region's Demographic Crisis', The Centre for Eastern Studies, No. 647, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2025-03-05/vanishing-balkans-regions-demographic-crisis>
- Westminster Forum for Democracy (2021) 'How Much Does Youth Emigration Cost Kosovo?', June 28, <https://www.wfd.org/story/how-much-does-youth-emigration-cost-kosovo>
- World Bank (2024) 'International Mobility as a Development Strategy: Kosovo Country Report', June, <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/unlocking-the-development-potential-of-migration-in-the-western-balkans#:~:text=Highlights,a%20driver%20of%20shared%20prosperity.>
- World Bank (2025a) 'Adapting for Sustainable Growth: Western Balkans Regular Economic Report', No 27 (Spring), <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report>
- World Bank (2025b) 'Kosovo Data', <https://data.worldbank.org/country/kosovo>
- World Bank (2025c) 'Macro Poverty Outlook: Kosovo', (April) <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/d5f32ef28464d01f195827b7e020a3e8-0500022021/related/mpo-xkx.pdf>
- World Bank (2025d) 'Global Economic Prospects', (June) <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
- World Bank (2025e) 'GDP Per Capita: Kosovo', <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=XK>
- World Bank (2025f) 'Net Migration: Kosovo', <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.NETM?end=2024&locations=XK&start=1960&view=chart>